

велику кількість мовних фактів. Наприклад, відтворення завченого тексту, точне відтворення початкового тексту під час зворотного перекладу й ін.

в) Продуктивні – вправи на відтворення більших комплексів мовних фактів з деяким відхиленням від початкового матеріалу. Ці вправи не можна назвати мовленнєвими, тому що студенти в процесі виконання завжди діють за зразком. Наприклад, відтворення тексту із заданими змінами.

III. Мовленнєві вправи.

а) Рецептивні – вправи на синтетичне розуміння усного мовлення. Наприклад, розуміння один раз сприйнятого тексту чи даного повідомлення, що перевіряється переказом, відповідями на запитання чи перекладом.

б) Продуктивні – вправи на відтворення засвоєного мовного матеріалу в нових комбінаціях без завдання вжити певний мовний матеріал. Наприклад, відтворення діалогу за картиною чи за певною ситуацією, складання коротких повідомлень на задану тему і т. д.

Отже, застосування вищевказаних класифікацій вправ є досить ефективним у досягненні навчальної мети. Воно повинно відбуватися в залежності від етапів навчання студентів аудіюванню. А це впливає на результативність засвоєння ними англійської мови.

Висновки. Таки чином, практичне засвоєння матеріалу повинно стати основою для навчання аудіюванню. Адже кожна конкретна система вправ складається для подолання тих чи інших труднощів аудіювання. Вона включає необхідну кількість вправ, які полегшують студентам сприйняття мови на слух, що є засобом розширення, поглиблення і удосконалення знань, вмінь і навичок з іноземної мови. Розуміння на слух іноземної мови не виникає автоматично, а формується у процесі ефективного навчання. Тому навчання аудіюванню неможливе без врахування і градації труднощів цього виду мовленнєвої діяльності. А формуванню необхідних вмінь і навичок аудіювання сприяє виконання досить складних, але потужних вправ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гез Н.И.О факторах, определяющих успешность аудирования иноязычной речи / Н. Гез // Иностранный язык в школе. – 1977.– № 5. – С. 32 – 42.
2. Драб Н.Л. Комплекс вправ для навчання іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення студентів-економістів / Н. Драб // Іноземні мови. – 2002. – № 1. – С. 22 – 25.
3. Елухина Н.В. Основные трудности аудирования и пути их преодоления / Н.Елухина // Иностранные языки в школе. – №1. – 1977. – С. 37 – 42.
4. Ляховицький М.В. Про систему вправ для розвитку мовної аудитивної пам'яті студентів-першокурсників мовного вузу / [в кн.: Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов]. – Республіканський науково-методичний збірник / М. Ляховицький, С. Ніколаєва. – Вип. 2. – К. – 1975. – С. 143 – 145.
5. Подосиннікова Г.І. Комплекс вправ для навчання студентів ідіоматичних предикативних конструкцій англійського розмовного мовлення / Г. Подосиннікова // Іноземні мови. – 2001. – №2. – С.39 – 41.
6. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е.Пассов. – М. – 1977. – 214с.
7. Салистра И.Д. О некоторых методических терминах / И. Салистра // Иностранные языки в школе. – 1959. – №2. – С.60 – 64.
8. Скуратівська Г.С. Система вправ для навчання студентів фінансово-економічних спеціальностей професійного писемного мовлення іноземною мовою / Г. Скуратівська // Іноземні мови. – 2001.– №1.– С.27– 32.

Наталія РУСАЧЕНКО

КОНСОНАНТНІ АЛЬТЕРНАЦІЇ В ІМЕННІЙ СЛОВОЗМІНІ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – XVIII СТ.

Проаналізовано консонантні альтернації в іменній словозміні староукраїнської мови другої половини XVI – XVIII ст. З'ясовано історичні причини та умови виникнення чергувань, їх регулярність і специфіку функціонування.

Ключові слова: альтернація, діахронія, іменна словозміна, консонантизм, морфологія, староукраїнська мова другої половини XVI – XVIII ст.

Проанализированы консонантные альтернации в именном словоизменении староукраинского языка второй половины XVI – XVIII вв. Выяснены исторические причины и условия возникновения чередований, их регулярность и специфика функционирования.

Ключевые слова: альтернация, диахрония, именное словоизменение, консонантизм, морфология, староукраинский язык второй половины XVI – XVIII вв.

The alternation of consonants in the Old Ukrainian language in the second half of the XVI – XVIII century is characterized. It is established the historical reasons and conditions of alternation, their functional significance and regularity is investigated, the specificity of processes in word-formation and accident is detected.

Key words: morphonology, diachrony, consonantism, alternation, accident, word-formation, Old Ukrainian language in the second half of the XVI–XVIII century.

Морфологічний аналіз, у центрі уваги якого перебувають проблеми фонологічної структури морфем, досить довго сприймався як складова частина фонетичного аналізу, а тому морфологічну проблематику принагідно розглядали в курсах фонетики сучасної української літературної мови або історичної фонетики української мови і зводили до загальної характеристики появи та функціонування вокалічних і консонантних альтернатив.

Вочевидь, актуальними проблемами на сьогодні є дослідження методики морфологічного аналізу в історичному аспекті; розкриття причин і механізмів розвитку фонемних модифікацій морфем; визначення ролі морфологічних засобів в організації та розвитку словозмінних і словотворчих парадигм; характеристика взаємозв'язків між фонетичними та морфологічними явищами з урахуванням діалектних особливостей української мови; зіставлення історичних і сучасних явищ морфології з метою пошуку паралелізму в їхньому розвитку.

Для вивчення морфологічних модифікацій в історії української мови основоположне значення мають ідеї Ю. Шевельова, О. Мельничука, П. Тимошенка, С. Бевзенка, С. Самійленка, М. Жовтобрюха, В. Русанівського та ін.

Мета дослідження – схарактеризувати консонантні альтернативи у староукраїнській мові другої половини XVI – XVIII ст., коли формувалася українська літературна мова, відбувався поступовий перехід до національних літературних норм. Важливо встановити історичні причини виникнення чергувань, дослідити їх регулярність і функціональне навантаження, виявити специфіку у процесах іменної словозміни.

Чергування приголосних, порівняно з чергуваннями голосних, являють собою новотвори, що виникли й розвивалися вже в окремих слов'янських мовах, у тому числі українській. Умови їх морфологізації визначити легше, ніж голосних. Причиною появи чергувань приголосних вважають процеси палаталізації (пом'якшення задньоязикових приголосних перед голосними переднього ряду, пом'якшення губних і зубних приголосних перед *j*). Характерним є те, що чергування приголосних, на відміну від вокалічних, відбуваються на морфемних швах у процесі поєднання основи та словозмінного або словотвірного афікса.

Консонантні чергування можна поділити на групи, альтернанти яких реалізовані: а) задньоязиковими і шиплячими звуками; б) задньоязиковими і свистячими; в) передньоязиковими твердими і м'якими звуками.

Найактивнішими в текстах пам'яток виявляються чергування твердих та м'яких звуків. Вони виступають у двох різновидах: а) як заміна основного твердого приголосного м'яким; б) як заміна м'якого твердим. Перший різновид представлено рядом альтернатив переважно в іменниках I і II відмін, другий – в іменниках III відміни.

Зокрема, чергування $\square\Gamma \sim \Gamma'\square$ зафіксовано у формах:

а) місц. відмінка одн. іменників II відміни чол. та серед. родів перед флексією *-ѣ, -е*: *на животе (ВГ, 28), въ листе (28), по обѣдѣ (Розм., 17); в(ь) дѣльть (ДН, 148), в(ь) полѣть (158), о правилѣ (КЗ, 191); в млине (ВГ, 38), в винѣ (АД, 107 зв.), о брашнѣ (КЗ, 191); в реестрѣ (АО, 47), в хуторѣ (АК, 175), о зборѣ (АК, 61); на переказе (ВГ, 31), в записе (29), в часе (37);*

б) місц. відмінка одн. іменників I відміни жін. роду перед флексією *-е (-ѣ)*: *в хате (ВН, 149), при цнотѣ (ЛР, 89), на почтѣ (АК, 214 зв.); в шкоде (ВГ, 31), на воєводѣ (Розм., 72а), в аре(н)дѣ (ЛР, 82); в школѣ (Розм., 7), в(ь) хвалѣ (ВХ, 539 зв.); в пухлинѣ (АД, 88), в ранѣ (87);*

в) дав. відмінка одн. іменників I відміни чол. та жін. родів перед флексією *-е (-ѣ)*: *сиротѣ (АО, 56), Микитѣ (ЛР, 78); персонѣ (Розм., 72а), сатанѣ (КЗ, 45), сторонѣ (ДН, 165).*

У формах род. відмінка одн. засвідчено паралельне написання *p* та *p'* в кінці іменних основ: *господаря (ВГ, 39), сентебря (35), декабра (36), генваря (37) і генвара (ВН, 152), писаря (ВГ, 39) та писара (49), Юря (ВН, 151), арендара (ВН, 152), Олизара (156) та Олизаря (160), сентебра (ЛР, 76) та сентебря (78)*. Звичай не розрізняти на письмі *p* та *p'*, започаткований з XI ст., тривав аж до XVIII ст., що було спричинено складною артикуляцією цього приголосного [4, 251, 254]. Крім того, ствердіння колишнього м'якого *p'* незалежно від позиції є характерною рисою консонантизму північних і майже всіх південно-західних говорів української мови [2, с. 72].

Тексти пам'яток фіксують чергування $\square\Gamma \sim \Gamma'\square$ у відмінкових формах іменника *дити – дѣтем (ВГ, 35; АД, 85)*. Щоправда, в оруд. відмінку маємо написання *детми (ЛР, 86; ВН, 161), смертми (КЗ, 42)*, оскільки м'якість приголосних далеко не завжди була відбита в тогочасному традиційному правописі.

Інший варіант – $\square\Gamma' \sim \Gamma\square$ в іменній словозміні трапляється рідше. Його зафіксовано у формах:

а) род. відмінка множ. іменників III відміни жін. роду перед флексією *-ей*: *волостей (ВГ, 29), печатей (39), сыножатей (ВН, 161), твердостей (АД, 78)*. За аналогією до відповідних форм виникло закінчення *-ей* та утворилося чергування $\square\Gamma' \sim \Gamma\square$ в іменниках II відміни чол. роду – *гостей (УВ, 33; Р, 19), локтей (Розм., 50а);*

коней (ВГ, 32), окуней (АД, 108); князей (ВН, 156), п[гь]н[я]зей (Розм., 51а; ВН, 151).

б) оруд. відмінка одн. іменників І, ІІ відміни чол. роду перед флексією -ем, -єю: *Костем* (ЛР, 83), *зятем* (83), *ног(ъ)те(мъ)* (НЛ, 31); *Василем* (ЛР, 85), *москалем* (78); *слизем* (ВН, 156), *конемъ* (КЗ, 184); *отвѣтъчицею* (ДН, 171), *палицею* (159), *марнотравцею* (КЗ, 187), *дѣвчицею* (41), *третицею* (195). Відсутність пом'якшеного варіанта основи в початковій формі *Кост* (ЛР, 83), *зят* (79) пояснюється впливом книжної орфографії (м'якість надрядкових літер на письмі звичайно не позначалася).

Тексти другої половини XVII ст. фіксують і давніші форми. Так, у род. відмінку множ. іменників перед старою флексією -ій (-ий) чергування □Г' ~ Г□ не відбувається: *печатий* (ЛР, 87), *дѣтій* (АО, 55), *свиній* (АО, 47), *гусій* (АО, 55), *людій* (АО, 49). Зазначені форми відбивали південно-західні діалектні впливи, проте в новій літературній мові, сформованій на південно-східній основі, вони вийшли з ужитку.

Відсутність пом'якшеного варіанта основи у формах оруд. відмінка іменників *приятелми*, *обывателми*, *людми*, зафіксовану в текстах пам'яток різних періодів, пояснюється знову ж таки правописною традицією не позначати м'якість приголосних над рядком, а часто – і в рядку.

Треба зауважити, що в род. одн. іменників ІІ відміни в пам'ятках різних стилів та жанрів трапляються форми із твердим кінцевим приголосним основи -ц: *м[гь]с[я]ца* (ЛР, 85), *кадилницю* (ВХ, 547). Така непослідовність прийшла з церковнослов'янської мови, де не було опозиції ц та ц'. До того ж, у частині болгарських говірок звук [ц'] ствердів дуже рано. Тому церковнослов'янські рукописи болгарського походження, що потрапляли в Україну, були позначені хаотичністю щодо вибору «йотованих» чи «простих» букв після ц [4, 789]. Крім того, диспалаталізація ц' у кінці слова і перед голосними а та у в буковинських і гуцульських говірках зумовлена впливом молдавсько-румунських говорів [2, 74], а в північноукраїнських – білоруських та західноукраїнських запозичень [4, 791].

Чергування твердих та м'яких звуків представлені значною кількістю прикладів і в прикметникових парадигмах. Щоправда, тексти пам'яток засвідчують деякі особливості. Це пов'язано з функціонуванням у староукраїнській мові в наз. відмінку одн. чол. роду закінчень -ий та -ій на місці традиційного -ий. Причини варіювання прикметників на -ий, -ій, -ий полягають у взаємодії книжної і розмовної мови, а також є результатом впливу на літературну мову школи (підручників граматики). Поява паралельного вживання -ий, -ій припадає на XV ст. Вживання цих варіантів у прикметниках з основами на твердий приголосний активізується у XVII ст. і особливо поширюється у XVIII ст. Закінчення -ій фіксується в пам'ятках, різних за місцем походження. Отже, малоймовірним видається те, що орфографічний різновид -ій – це вираження впливу за аналогією прикметників з м'якими основами на відповідні прикметникові основи з кінцевими твердими приголосними [1, 67].

Так, у проаналізованих текстах форми наз. відмінка одн. чол. роду з м'якими варіантами основ протистоять формам інших непрямих відмінків з твердими кінцевими сегментами основ. Форми чоловічого роду за цією ж ознакою протиставляються формам жіночого та середнього родів.

Найчастіше пом'якшений або м'який варіант прикметникової основи перед флексією -ій з'являється в кінцевому сегменті кореня або у складі суфіксів -к- (-ськ-), -ов-, -н-. Так, чергування □к' ~ к□, □в' ~ в□, □н' ~ н□ тощо засвідчені в парадигмах слів: *гадяцкій* (ДН, 147), *норемберскій* (АД, 78), *слободскій* (ДН, 176), *пристайловскій* (175), *сѣльскій* (175), *слуцкій* (ЛР, 81), *карнаскій* (АД, 89); *жолондковій* (83), *рожовій* (80), *лѣсковій* (82), *полковій* (ДН, 165), *войсковій* (164), *полинковій*; *хорій* (АД, 80) (79), *білій* (82), *злій* (82), *старій* (ДН, 173), *простій* (АД, 87).

Пом'якшений варіант основи в наз. відмінку одн. маємо і в займенникових формах: *которій* (АД, 78), *такій* (77) та ін. У тексті ДН твердий варіант основи представлений послідовно у прізвищах та відтопонімних утвореннях: *Богаевский* (ДН, 164), *Сухий* (148), *Воблий* (148), *Данковський* (161), *Сутковий* (148); *бѣлицкий* (148), *веприцкий* (164), *лубенский* (164), *подолковский* (175).

У тексті АД твердий варіант прикметникової основи в наз. відмінку однини чол. роду трапляється рідше: *звичайний* (АД, 78), *ядовитий* (84), *болящий* (79), *суптелний* (78), *волоский* (79). Засвідчується в обох текстах і паралельне вживання флексій -ий та -ій. Зрідка фіксуються прикметники з -ый, які належать до архаїчних рис української діалектної морфології [1, 68]: *звичайный* (АД, 78), *высланный* (ДН, 161). У текстах пам'яток XVI та XVII ст. флексія -ый, паралельно із флексією -ий, трапляється набагато частіше.

У сучасній українській мові чергування твердих і м'яких приголосних разом із відмінковими флексіями протиставляють прикметникові, діеприкметникові та займенникові форми наз. відмінка чол. роду в однині та множині. Що стосується староукраїнської мови, то проаналізовані тексти дають можливість констатувати, що аналогічні альтернації не завжди мали місце у словозмінних парадигмах, оскільки, як уже було зазначено, у наз. відмінку одн. прикметники, діеприкметники та займенники чол. роду мали закінчення -ий на місці звичайного -ий. Отже, у мові існували паралельні форми. У зв'язку з цим є сенс говорити про чергування, якщо в тексті паралельно представлені форми того самого слова в наз. відмінках одн. та множ..

Тексти пам'яток XVI та першої половини XVII ст. чергування в зазначених позиціях не фіксують. Маємо: *домовий* (ВГ, 29) ~ *домовые* (35), *которий* (36) ~ *которые* (39), *оний* (31) ~ *оные* (35), *оранский* (30) ~ *оранские* (38), *возный* (ВН, 147) ~ *возные* (153), *писаний* (150) ~ *писаные* (159), *чорный* (153) ~ *чорные* (153), *шляхетный* (ДН, 155) ~ *шляхетные* (153). Із другої половини XVII ст. тексти починають фіксувати паралельні форми з чергуванням і без нього: *червоный* (ЛР, 81) ~ *червоные* (81), *лохвицький* (78) ~ *лохвицькіе* (86).

Тексти XVIII ст. представляють у зазначеній позиції навіть чергування □Г' – Т□: *подданий* (ДН, 159) ~ *подданіє* (149), *которий* (165) ~ *которіи* (160), *бѣдній* (КЗ, 188) ~ *бідніє* (185), *старій* (185) ~ *старіє* (185), *честній* (196) ~ *честніє* (44), *которій* (АД, 82) ~ *которіє* (77).

Аналогічні зауваження можна зробити і щодо протиставлення форм наз. та непрямих відмінків множини. У сучасній мові в зазначених позиціях відбувається чергування пом'якшеного (перед флексією -і) і твердого звуків (перед флексіями -их, -ими, -им). У староукраїнській мові це чергування теж відбувається непослідовно, оскільки у наз. відмінку множ. маємо подекуди стару флексією -ые на місці -і. У текстах XVI – першої половини XVII ст. чергування в зазначених позиціях взагалі відсутнє: *вечные* (ВГ, 29) ~ *вечными* (39), *замковые* (38) ~ *замковыхъ* (28), *кревные* (29) ~ *кревныхъ* (28), *кревнымъ* (38), *оранские* (38) ~ *оранскихъ* (39), *оранскимъ* (35). Із другої половини XVII ст. тексти фіксують паралельні форми: *горьные* (ЛР, 83) ~ *горьныхъ* (88), *голюнские* (83) ~ *голюнскихъ* (83), *декъретовіє* (86) ~ *декъретовыхъ* (89), *покъревній* (85) ~ *покъревными* (86), *которыє* (78) ~ *которыи* (82). Найкраще чергування відбиті в пам'ятах XVIII ст.: *многіє* (АД, 77) ~ *многихъ* (80), *поверховніє* (78) ~ *поверховнихъ* (77), *свѣжїє* (78) ~ *свѣжихъ* (88).

Чергування задньоязикових зі свистячими та шиплячими звуками в текстах пам'яток трапляються рідше, не характеризуються продуктивністю і обмежуються іноді поодинокими прикладами. Винятками є чергування задньоязикових [к], [х] та горлового [г] зі свистячими [ц'], [с'], [з']. Треба зауважити, що цей вид альтернатив є специфічною рисою іменної словозміни, оскільки в дієслівній словозміні та словотворі фіксується дуже рідко.

Альтернатива □к ~ ц'□ має найбільшу сферу дії. Вона представлена у формах:

а) дав. відмінка одн. іменників І відміни жін. роду, найчастіше на позначення істот: *матце* (ВГ, 34), *внуць* (АО, 56), *малжонце* (ВГ, 38), *доць* (ЛР, 85), *сметячяць* (ВН, 158), *осауць* (ДН, 175), *Редць* (160);

б) місц. відмінка одн. іменників І відміни жін. роду та рідше II відміни чол. роду перед флексією -ѣ (зрідка – -е): *на руке* (ВГ, 196), *в бо(д)нарць* (АО, 45), *в кабаць* (ЛР, 78), *на ярмарць* (88), *к ставць* (АК, 59 зв.), *по записць* (АК, 63), *на сту(й)ць* (АК, 178 зв.), *в водць* (АД, 82), *в головь* (84), *на ринць* (89), *в сироватць* (84), *на терць* (88), *в хустць* (87).

Альтернатива □г ~ з'□ фіксується рідше і виявляє активність у тих самих формах, зокрема у дав. відмінку одн. імен. І відміни жін. та чол. роду перед -ѣ (-е, -и) маємо: *слuze* (ВГ, 36), *стилуze* (36), *Ядвизи* (ВН, 158). У місц. відмінку одн. іменників І відміни жін., рідше чол. роду маємо: *в книзі* (Розм., 2), *в дорозе* (2а), *на крузе* (ЛР, 77), *в лузь* (АЧ, 120), *на дорози* (263), *на нозѣ* (НЛ, 88).

Альтернатива □х ~ с'□ трапляється зрідка, оскільки кількість слів із кінцевим -х обмежена. Чергування засвідчене знову ж таки у формах місц. відмінка одн. іменників І відміни жін. роду: *при мачость* (ЛР, 89), *ко стрѣсть при Богданість* (АППГУ, 45) та дав. одн. іменників І відміни жін. і чол. родів на позначення істот: *Прокопість* (АППГУ, 6), *Стєсть* (81), *Тимчість* (101), *Михайлисть* (66). Тексти пам'яток зрідка фіксують в іменникових парадигмах і форми без чергування □х ~ с'□: *в ухѣ* (АД, 83).

У текстах пам'яток розглянутих періодів відбито чергування □к ~ ц'□ <г ~ з'>, □х ~ с'□ у старих формах місц. відмінка одн. та множ. іменників І відміни, II відміни чол. роду давніх -*б основ перед закінченням -ехъ [з, 62]: в пророцехъ (Нег., 110), в до(л)зехъ (ВГ, 37 зв.); наз., знах. відмінків множ. перед -и (-ѣ): *дуси*, *бози*, *патріарсі* (Вл., 334 зв.). У текстах альтернатива □к ~ ц'□ трапляється у формі двоїни – *обидва штуце* (Розм., 56а), *два язици* (НЛ, 87 зв.).

Чергування задньоязикових [к], [х] та горлового [г] із передньоязиковими шиплячими [ч], [ш], [ж] у словозмінних парадигмах іменників обмежене невеликою кількістю прикладів і фіксується в текстах пам'яток XVIII ст. Сфера дії цього виду альтернатив охоплює творення таких форм: а) клич. відмінка іменників II відміни чол. роду перед флексією -е: *человѣче*, *даче* (КЗ, 185), *б[о]же* (ДН, 159 та ін.), *клетвиче* (Вл., 343 зв.), *хул(ь)ниче* (343 зв.); б) непрямих відмінків множ. іменників *око* та *вухо*: наз. відмінка множ. – *очи* (ВН, 149 та ін.), *уши* (АД, 85); род. множ. – *очей* (КЗ, 189), *до ушей* (Нег., 131); *оруд. множ.* – *очима* (КЗ, 192), *ушима* (199); *місц. множ.* – *в(ь) ухахъ* (АД, 105 зв.).

Інші чергування зазначеного типу трапляються в парадигмах окремих слів у текстах пам'яток XVI – першої половини XVII ст. Зокрема, чергування м'якого передньоязикового зубного [ц'] з ясенним [ч] маємо у клич. відмінку іменника II відміни *отче* (Розм., 8а та ін.); чергування зубного [з'] із ясенним [ж] у клич. відмінку іменника II відміни – *княже* (Нег., 131).

Отже, консонантні чергування в іменній словозміні, порівняно з вокалічними, активізують свою діяльність і мають значно продуктивніший характер. Найчастіше в іменній парадигмі трапляються чергування твердих і м'яких звуків, меншою мірою задньоязикових зі свистячими та шиплячими. Найбільшу активність серед останніх виявляють альтернативи □г ~ з'□, □к ~ ц'□ та □х ~ с'□, які являють собою специфічну рису іменної словозміни, оскільки в дієслівній та у процесі словотворення фіксуються зрідка.

У сфері морфологічних змін засвідчена тенденція до протиставлення прямих і непрямих відмінків у парадигмі однини, тобто до морфологічного виділення форми наз. відмінка. В іменниках I, II відмін чергування приголосних найчастіше трапляються у формах місц., *оруд.*, дав. відмінків одн. Що стосується іменників III відміни, то в них тексти пам'яток засвідчують чергування приголосних у род. одн. та множ.

У прикметниковій, дієприкметниковій та займенниковій парадигмах фіксуються, як правило, тільки

чергування твердих та пом'якшених парних звуків, які мають деякі особливості у функціонуванні. Зокрема, в текстах пам'яток фіксуються альтернативні, яких немає в сучасній українській мові. Тексти XVIII ст. засвідчують форми наз. відмінка одн. чол. роду із пом'якшеними варіантами основ, які протиставляються формам непрямих відмінків та родовим формам із твердими кінцевими сегментами основ. Крім того, чергування м'яких звуків із твердими, які в сучасній мові відбуваються в непрямих відмінках множ. прикметників чол. роду, у текстах XVIII ст. фіксуються непослідовно, оскільки мають місце старі форми наз. відмінка множ. із флексією -ые.

Умовні скорочення назв джерел

АД – Лікарський порадник «Аптека домовая» за зб-кою 1760-1780 рр. Рукоп. НБУ, ш. ДА/905л; АК – "Акти про козаків", 1710-1779 рр. Рукоп. НБУ, шифр І.51191-51422. АО – Акти села Одрехови. – К.: Наук. думка, 1970. – 260 с.; АПГУ – Актывые книги Полтавского городского уряда XVII века / Ред. и примеч. В.Л.Модзалевского. – Чернигов, 1912-1914. – Вып. 1-3.; ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Підгот. до вид. В.Задорожний та А.Матвієнко. – К.: Наук. думка, 1995. – 245 с.; Вл. – Драма «Владимиръ» Ф.Прокоповича, список I пол. XVIII ст. Рукоп. НБУ, ш. І.6527; ВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини / Підгот. до вид. В.В.Німчук та ін. – К.: Наук. думка, 1981; ВХ – «Вѣнецъ Х[ристо]въ зъ проповѣдій неделныхъ» А.Радивиловського, друкарня Києво-Печерської лаври, 1688 р. Примірник НБУ, ш. Кир.59; ДН – Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. : (Акти сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В.А.Передрієнко. – К.: Наук. думка, 1986; КЗ – Зиновіїв Кл. Вірші. Приповіді посполиті / Підгот. до вид. В.Колосова та І.Чепіга. – К.: Наук. думка, 1971; ЛР – Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: 36. актових документів / Підгот. до вид. О.Маштабей, Б.Самійленко, Б.Шарпило. – К.: Наук. думка, 1986; Нег. – Євангеліє в перекладі Валентина Негалевського, 1581 р. Рукоп. НБУ, ш. 4511/1636; НЛ – «Ніжинський літопис», повісті, легенди та ін, XVIII ст. Рукоп. НБУ, ш. Ніж. 34; Розм. – Розмова (близько 1575 р.). Фотокопія рукопису. Збер. в НБУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко П.П. Прикметник в українській мові. – К.: Наук. думка, 1978. – 207 с. 2. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 50 – 96. 3. Керницький М.І. Система словозміни в українській мові : На матеріалі пам'яток XVI ст. – К.: Наук. думка, 1967. – 288 с. 4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків: Акта, 2002. – XII, 1054 с.

Тетяна ЦЕПЕНЮК

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІНТЕНСИФІКУЮЧОГО ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядається структурно-семантична проблема відтворення англійських авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць інтенсифікуючого значення в українських перекладах творів сучасної англоязычної художньої прози. Проведено аналіз способів та прийомів відтворення цих одиниць українською мовою. Наведено низку прикладів вживання авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць в текстах-оригіналах та їх перекладах, що характеризують основні шляхи пошуку та вибору їх еквівалентів у мові перекладу.

Ключові слова: інтенсифікатори, компаративні фразеологічні одиниці інтенсифікуючого значення, авторські перетворення компаративних фразеологічних одиниць, способи і прийоми перекладу.

В статье рассматриваются структурно-семантическая проблема передачи английских авторских преобразований компаративных фразеологических единиц со значением усиления в украинских переводах произведений англоязычной современной художественной прозы. Проведено анализ способов и приемов перевода этих единиц на украинский язык. Наведено ряд примеров использования авторских преобразований компаративных фразеологических единиц в текстах-оригиналах и их переводах, что характеризуют основные пути поиска и выбора их эквивалентов в языке перевода.

Ключевые слова: интенсификаторы, компаративные фразеологические единицы со значением усиления, авторские преобразования компаративных фразеологических единиц, способы и приемы перевода.

The article deals with the structural and semantic translation problems of rendering English renovated comparative phraseological units in Ukrainian translations of modern English novels. The translation methods and ways of rendering English renovated comparative phraseological units into Ukrainian have been analyzed and problems of finding equivalents in target language have been defined.

Key words: intensifiers, intensification, intensifying comparative phraseological units, renovated comparative